

Dušan Čop
Ljubljana

UDK 811.163.6373.22

O rastlinskih imenih na Gorenjskem¹

V botaniki je zelo zanimivo področje tudi rastlinsko imenoslovje. Pri tem mislim predvsem na ljudska rastlinska imena, z zbiranjem katerih so se v preteklosti ukvarjali že mnogi, med njimi znani botaniki in tudi znani ljudski pisatelji.

Sam se z imeni naših rastlin ukvarjam že dolgo vrsto let, in sicer predvsem v zvezi z imenoslovjem naših alpskih področij sploh, saj marsikaterega krajevnega, vodnega ali gorskega imena brez dobrega poznavanja lokalnih rastlinskih imen ni mogoče zadovoljivo pojasniti. Pri tem svojem delu sem prišel do spoznanja, da čeprav imamo urejene že dokaj bogate zbirke rastlinskih imen, vendarle še nismo prišli tako daleč, da bi lahko rekli: »No, zdaj smo zbrali vse!« Svojo metodo sem uravnaval vselej tako, da sem v vsakem kraju (v zgornjem delu Gorenjske, v zgornjem Posočju itd.) spraševal vedno po imenih rastlin, tako kulturnih kakor najbolj značilnih v naravi rastočih. Tako sem sčasoma nabral lepo število rastlinskih imen, ki doslej sploh še niso bila nikjer zapisana, ali pa so bila zapisana (tu mislim na razne imenske oblike!) površno, pomanjkljivo ali celo napačno. Če namreč človek obišče na določenem večjem področju prav vsako vas, vsako naselje, se mu podoba imenoslovja (naj bo to v krajevnih, ledinskih, gorskih, vodnih ali tudi rastlinskih imenih) tega področja pokaže v docela drugačni luči, kot si jo lahko predstavlja le ob »uradnih«, v knjigah zapisanih in ustaljenih splošno znanih imenih. Med takimi, čisto preprostimi, ljudskimi imeni za npr. **nokoto** (*Lotus corniculatus*) sem našel na Gorenjskem tudi *krêmpalc*, *ta rmêna dêtalca*, *bôxkou štrîkalc*, *Marijina dúšca*, *Marijn čêvalc*, *Marijn šôlnčk* (okolica Škofje Loke, npr. Sv. Duh, Žabnica) itn. Torej vrsta imen, nekaj doslej še nezapisanih. Pa bi v istih krajih slišali še vse drugačna imena, večkrat čisto individualna. Taka cvetica, kakor je npr. **orlica** (*Aquilegium*), ki jo ljudje poznajo prav povsod, pa ima še posebno zanimiva imena: *kočijce*, *gmâjnâšk* (*gmâjnšč*) *zwônčke*, *bôxkove xwáčce*, *krâuji zwônc*, *cgânčak*, *ponôučca*, *wôru*, *vârlica*, *ta plâu zwônčk* (*Kropa*) itn. Za isto rastlino imata pogosto že dva sosednja kraja popolnoma različna imena (saj je v istem kraju tudi po več imen za isto rastlino). To vidimo npr. pri taki cvetici, kakor je **pogačica** (*Trollius europaeus*), za katero sem našel pri svojem raziskovanju nič koliko imen: *krâpkę* (Mojstrana), *xlêpsčę* (Podkoren), *pagáčce*, *kapûšc* (Rateče), *bôbančke*, *mêdančke* v Žirovnici in *smêtânčke* v Mostah (pa sta kraja tesna sosedâ), *pexârčk(ę)* (Begunje), *kraglîčka* (v kamnogoriškem območju), *xlêpsčę* (Krnica/Postojna), *pûnkalcę* (-ka/Gorje), *jûręke* (Zgornji Lazi), *grêpce* in *képce* (Nemški Rovt/Lome), *zwáte jâpka* (Srednja vas v Bohinju) itn. Naj dodam, da se nekatera imena pojavljajo predvsem v množinski obliki; zapisal sem jih namenoma v narečni obliki, kakor so mi jih ljudje sami povedali. In še to: isto ime se uporablja tudi za vrsto različnih rastlin, kakor je tudi za isto rastlino v enem kraju dostikrat več imen. Tako ime *krêmpalcę* (ali *krêmpalcčka*) na Gorjušah pomeni *orlico* (*Aquilegium*), toda v Gorjah in v Bohinjski Češnjici je to *ranjak* (*Anthyllis vulneraria*), v Krnici in okoliških zaselkih (Hotunje, Postojna itn.) je (*múcou*) *krêmpalc* nokota (*Lotus*) itn.

¹ **Pripomba:** v narečnih imenih uporabljam črko w za dvoustnični glas -v-.

Prav bi bilo, če bi rastlinskim imenom (to je navsezadnje del, in to zelo lep, naše **kulturne dediščine**, ki smo jo podedovali od tistih preprostih ljudi, ki so najbolj zaslužni, da smo sploh ostali Slovenci) posvetili več pozornosti tudi sedaj, kajti (kmečkih) ljudi, ki še poznajo vsa stara imena, je že zelo malo, vendar je v vsaki nekoliko večji vasi še najti človeka, ki je bil vse življenje navezan na delo v naravi (ne samo kmetje, tudi nabiralci gozdnih sadežev, pastirji, ki tako rekoč žive ali so živeli z naravo, vedo marsikaj, kar imamo danes že za izgubljeno). Končno je to tudi dokaz, kako bogat je besedni zaklad naših narečij in da bi morali biti naši jezikoslovci v tesnejšem stiku z ljudmi.

Naj omenim še nekaj rastlin, ki so bile starejšim rodovom v Zgornjesavski dolini dobro poznane. Zato so se oblike imen teh rastlin tudi ohranile do danes. V prvi vrsti sta to **žafra**n (Crocus) in (jesenski) **podlesek** (Colchicum). Ljudje poznajo večinoma le eno samo ime za obe rastlini (ker sta si pač zelo podobni, čeprav spadata k različnima družinama). Na Jesenicah, Blejski Dobravi, v Žirovnici itn. je to *uscanka*, v Kropi in Begunjah *podlesək* (z naglasom na zadnjem zlogu!), na kamnogoriškem območju *podlėsək* (= spomladanskə, jesenskə podlėsək), *padlėsək* v Ratečah in Podkorenu, na Rodinah poznajo poleg *uscanke* tudi *podlėsək* (Colchicum), na Koprivniku v Bohinju je oboje *podlėsək* ali *pukāunca*, v Srednji vasi in Bohinjski Češnjici sta žafra in podlesek *ušūuc* ali *podlėsək*, *ključ* je v Podjelju, na Gorjušah pravijo podlesku *poscānke* itn.

Na Dovjem, v Mojstrani in v vaseh nad Jesenicami pa imajo tako za žafra kot za podlesek posebno ime, namreč **kočūn**. Na Dovjem, v Mojstrani in v Zgornji Radovini govore o spomladanskem in jesenskem kočunu; rastlinsko ime kočun poznajo tudi v Javorniškem Rovtu. V Planini pod Golico in v Plavškem Rovtu je slišati več oblik: *kočūn* in *očūn*, a tudi »*wačūn*«. To ime poznajo tudi v Zgornji Bohinjski dolini: *očūm*, a le še najstarejši ljudje (Srednja vas, Jereka). Ime samo je prastaro, iz psl. *ot-junǵ — »ponovno mlad« (etim. F. Bezljaj). Ime *kočun* poznajo sicer tudi v Gorjah in v vaseh na vzhodnem robu Mežakle (npr. Zgornji Lazi), kjer pa že izginja njegov pravi pomen. V Gorjah je to za nekatere »ostra, ošpicena trava«, na Lazih »ozko listje žafrana z belo črto po sredini, ki se ga krave izogibljejo«, sámo cvetje pa je (npr. na Lazih) »*ta pomwadānšč uscānšče*« in ljudje vedo povedati, da »*ta jesēnšč uscānšče so drgāč kōkər pa ta pomwadānšče*«. Prav tu se (zaradi istega imena za žafra in podlesek) pokaže stari pomen imena: »ponovno, nazaj mlad«. Zanimivo je, da se zrele rastline s plodnimi glavicami jesenskega podleska, ki jih najdemo po vlažnih travnikih spomladi naslednjega leta, imenujejo na Zgornjem Gorenjskem *voličkovlje* oz. *voličkovje* (plodne glavice, ki jih je med listi ene rastline lahko tudi po 5, 6, se namreč imenujejo »voli«).

Če sem že omenil žafra in podlesek, moram sem uvrstiti tudi domača imena za tako rastlino, kakršna je **brusnica** (*Vaccinium vitis idaea*). To je splošno slovansko ime, češko: brusnice (brusnika), poljsko: brusznica itn. Toda na narečno zelo heterogenem področju Zgornje Gorenjske najdemo obilico zelo zanimivih, a medsebojno tudi zelo različnih imen! Tako npr. v brezniški fari (Moste, Žirovnica, Zabreznica itn.) tej pomembni in tudi zdravilni, koristni rastlini pravijo *prājzalc*, na Bledu in na Jesenicah *prājzalter*, na Bohinjski Bistrici *prājzalter* ali *pūsšpen*, v Srednji vasi v Bohinju *pūsšpan*, tudi v Gorjah in okolici nad Bledom je to *pūsšpən*, v Kamni Gorici sem našel ime *prājzalc*, v Ratečah pa imajo za to docela drugačno ime: *ma(n)šćóuje* in v kranjskogorskem predelu celo *móčance*.

Tudi pri tej rastlini glede na njeno ime izstopata Dovje in Mojstrana z bližnjo okolico (pri tem mislim tudi na vasi nad Jesenicami, taka imena pa sežejo celo do samih Jesenic). Tako v Mojstrani to rastlino imenujejo *grošēlše*, na Dovjem *grazēlše*, *gronsēlše* in *gronsēlše* (ljudje na Dovjem so mi povedali, da so po »gronsēlše« hodili na Rožco). Tudi v Plavškem Rovtu je to *grošēlše*, v Planini pod Golico poznajo poleg imena *grazēlše* tudi *prājzalter*, v Zgornji Radovini *gromsēle*, na Hrušici in na Jesenicah pa *gransēlše*. Tu je treba pripomniti, da se **zimzeleni gorník** (grmiček s škrlatno rdečimi jagodami), tudi zdravilna rastlina, ki je v zdravilstvu zelo cenjena (*Arctostaphylos uva ursi*), v Mojstrani imenuje *dív(j)i grošēlše*. Ta imena (*grošēlše*, *gramzēlše* itn.) in koroško *grante* (oz. *granta*) so izposojena iz koroških in bavarskih nemških narečnih oblik *granta* (-te), *grantn* (zato koroško

tudi *granete*), to pa iz retoromanskega *granetta* (*garneta* itn.), kar je deminutiv k latinskemu *granum* »zrno«.

Taka imena, čisto domača, pogosto v svojih povestih in spisih navajajo tudi mnogi ljudski pisatelji. Eden teh, ki so tudi v svojih knjižnih delih tesno povezani z naravo, je **Janez Jalen**, tipičen, zelo cenjen ljudski pripovednik. V svoji povesti *Ovčar Marko* omenja med mnogimi drugimi rastlinami, za katere uporablja zelo zanimiva domača imena, tudi »svetlorumeni vošč« in pri tem imenu se bom za kratek čas ustavil. To rastlinsko ime sem slišal prav v vsaki vasi, v vsakem kraju, ki sem ga obiskal na Zgornjem Gorenjskem, in pravzaprav ne morem mimo njega, saj je tudi eno najzanimivejših od vseh, na katera sem naletel pri svojih imenoslovnih raziskovanjih. Ljudje so mi sami povedali, katero rastlino označujejo z imenom *wóšc* ali *wóšč*. To je **škrobotec** (*Alectorolophus*), ki cveti od maja do junija po (nižinskih) travnikih in ga kmetje prav nič radi ne vidijo v travi ali na njivah. Prav na Rodinah so mi rekli: »wóšc je pa tist k šmí«, »sěi je sám wóšč, tráve pa năč«. Škrobotec je za kmeta neprijeten plevel, ker imajo njegovi plodni stroki na koncu bodičasto, trnu podobno ost in zato tudi govedo ne mara trave, v kateri je ta (dozorela) rastlina. To jasno povedo sledeče izjave: »k wóšc zašmí, je pa tráwa stára«, »že u stojěx wóšc sůx ráta«, »létas je wóscá dověl, zatô, bo snô xmău šmû — so povedali na Postojni/Krnica. Nezaželen je »wósc« tudi na njivah: »Žit, čěr tôle rasě, je swáf. Wósc ga scárpa,« so mi rekli na Zgornjih Lazih. Oblike tega rastlinskega imena so različne: *wóšac* (Mojstrana, Dovje), *wóšč*, *wóšac*, *wósc*, *wóšac* (Rodine), *wósc*, *wóšč* (Bled, npr. Želeče), *wóšč* je tudi na Jesenicah; »*ta mĕn wóšac*« (Krnica), na Kupljeniku je to »*trávĕn wósc*«. V Bohinju (Češnjica) razlikujejo celo »*ta vĕlĕ*« pa »*ta mĕl wósc*«. Iz tega je razvidno, katero rastlino imajo ljudje v mislih, kadar govorijo o vošču. »Vošč« torej ni ranjak (*Anthyllis vulneraria*), kakor misli N. Praprotnik v *Proteusu* (Rastlinstvo na stezah ovčarja Marka, *Proteus* 47/1984-1985, str. 197), ampak škrobotec.

K vsemu zgoraj povedanemu, namreč, da imata lahko celo dve čisto različni rastlini (zaradi neke skupne lastnosti) isto ime in da pojasnim tudi ime samo, pa moram dodati, da škrobotec (ki se tudi v vasi Otok imenuje *wósc*, medtem ko v Zgornjesoški dolini, npr. v vaseh Kal, Koritnica, Srpenica itn., ljudje škrobotec imenujejo *lěščec!*) ni edina rastlina, ki ji domačini pravijo *wóšc*, *wóšac* itn. Tako na Gorenjskem imenujejo tudi osat, ki raste po njivah (*Cirsium arvense*), ki ga dr. A. Piskernik v svojem Ključu imenuje *osec*. V Zgornjesavski dolini je to *wóšac* (Podkoren — za škrobotec sem tu našel ime »*oškĕnc*«), v Bohinju (Češnjica, Ravne nad Bohinjsko Bistrico) *wóšc* ali *wósc*, na Zgornjih Lazih (nad Gorjami) ga imenujejo celo »*ta zelĕn wósc*« (tu je poznan tudi kot cenjena zdravilna rastlina: če se žanjica pri žetju ureže, si poišče list »ta zelĕnga wóscá« in rana se ne bo ognjila, če ga položi nanjo), v Smokuču *wóšč* itn. Izvor vseh teh oblik imena je torej »osec« (oz. psl. *osъcъ), kar je vsaj pomensko sorodno z *oster*, *os(in)a*, *ost*, *osat*. W- pred -o- nastopa kakor pri drugih besedah, ki se začenjajo z o-: *wóča*, *wósu*, *wógĕn* (= ogenj), *wókĕn* (= okno) itn. Ker sem omenil sorodnost z rastlinskim imenom osat, naj dodam, da niže na Zgornjem Gorenjskem, npr. na Brezjah, isto rastlino, tj. *Cirsium arvense*, domačini imenujejo *osat*.

Opozoriti je treba še na rastlinsko ime *wóšč* (= njivska preslica, *Equisetum arvense*) oz. *hvošč* (narečno tudi *voščec*). Beseda je iz starega splošnoslovnega hvost' v pomenu 'rep' ali 'metlica' (F. Bezlaj) in je ne smemo zamenjati z »osec« (oz. vošč v narečju).

Ne morem si kaj, da ob razpravljanju o rastlinskem imenu **osec** oz. *wosc*, *wóšč*, kakor govore ljudje, ne bi omenil še Jalnovega imena za **teloh** (*Helleborus niger* ali bolje *macranthus*). V zgoraj omenjenem članku beremo, da je »malce nenavadno, da Jalen uporablja izraz kurjice, saj domačini vedno govorijo le o »kuricah«. Treba je vedeti, da to ime pravilno pišemo kurjica, »kurica« je narečna izreka. »Kurjica« pišejo F. Bezlaj, M. Pleteršnik in tudi Slovenski pravopis iz l. 1962. Ime je izpeljano iz »kurji« (prim. kurja smrt = teloh), ne iz »kura«. Glas -j- pred sledečim -i- v narečju

* Rastlinsko ime *osec* (*Cirsium arvense*, torej ime za rastlino, ki raste med žitom) ima v svojem Ključu za določevanje cvetnic in praprotnic iz l. 1951 (1940) dr. Angela Piskernik, ime pa poznata tudi M. Cigale v *Wolfovem slovarju* (1860) in M. Pleteršnik v *Slovensko-nemškem slovarju* (1895), toda oba prav tako le za *Cirsium arvense*; Pleteršnik navaja ob imenu *osec* nemški imeni *Distel* in *Feldscharte*, kot nahajališče pa navaja Savinjsko dolino in Cerknico.

rad izgine oz. se absorbira v sledeči glas -i-, predvsem kadar so pred -j- soglasniki -r-, -s-, -č-, a tudi za drugimi soglasniki je absorpcija glasu -j- pred -i- običajna. Nekaj primerov: **peruniki** pravijo na Postojni (to je zaselek vasi Krnica) *škārice* (= škarjice, kakor pravimo tudi orodju s tem imenom), *Solanum nigrum* (torej **pasje zelišče**) je v Gorjah, a tudi drugje »*pāsi zēle*« (= pasje zelje) in *Viscum album* (**bela omela**) se splošno imenuje *tīči līm* (= tičji ...). Sicer pa govorimo v narečju tudi »*tāle bóre večērica*«, »*skōrica krūxa*«, celo »u narōče ga i uzēwa« — a v knjižnem jeziku pišemo večerjica, skorjica, naročje. Da je ta -j- res skrit med -r- in -i- v omenjenih besedah, kaže, kakor že rečeno, ljudska izreka: »večērica«, »skōrica«, »škārice«, »kūrica«. Narečje to (nekdanjo) prisotnost glasu -j- še vedno občuti, sicer bi ljudje govorili »skorca«, »škarce« itn., kakor v besedah »igrca«, »Bistrca«, »iskrca« (= igrca, Bistrica, iskrica). Ob koncu omenimo še, kako teloh imenujejo tudi drugje na Zgornjem Gorenjskem, pa nam bo jasno, da je knjižno pravilno lahko le *kurjica*: na Bohinjski Beli in na Gorjušah je teloh *kūrjouca*, tako tudi v Spodnji Bohinjski dolini, v Zgornji pa *kūrjoica*. Kakor »*kūrjouca*« tako je tudi »*kūrjoica*« nastalo iz »*kurjovica*« (s korenensko podaljšavo -ov-, ki je tako značilna prav za Bohinj); pri tem se je -v- palatiziral in izpadel. V Rožu na Koroškem (Št. Jakob, Št. Peter, Sreje itn.) pa teloh imenujejo *kūrjecel*!

Dušan Čop

UDK 811.163.6'373.22

SUMMARY

BOTANICAL NAMES IN GORENJSKO (UPPER CARNIOLA)

The author who has long been searching for botanical (as well as place-) names in Upper Carniola, being in close touch with the local people of this part of Slovenia, has discovered a great many botanical names that have not been, up to this time, known in the scientific circles of this country. It is particularly interesting that for many a plant (flower) is used, in nearly every place, a different name, even several different names. It is well to be seen with many otherwise everywhere known plants which are mentioned in the article: Birdsfoot-Trefoil (*Lotus corniculatus*), Columbine (*Aquilegia*), Globe Flower (*Trollius europaeus*), Crocus, Autumn Crocus (*Colchicum autumnale*) etc.

For all that among the people of a part of this region, another characteristic name for the Crocus (and Autumn Crocus) is known: »*Kočun*« (very probably of Old-Slavonic origin) and in the same villages the name

»*gro(n)šleše*« is used for »*brusnica* / Cowberry« (*Vaccinium vitis-idaea*).

Strictly speaking, the above mentioned is an introduction to the main part of this short treatise: *škrobotec* / Yellow-Rattle (*Rhinanthus* or *Alectorolophus*) is nearly everywhere in Upper Carniola familiarly called »*woš(ə)c*« or »*wošč*«. On the other hand some botanists in this plain name see the name of »*ranjak*« (*Anthyllis v.*) which is not right.

The second matter which the author is writing about further on is the correct way of writing the native name for such flowers as »*teloh*« / Christmas Rose, Hellebore (*Helleborus niger*), namely »*kurjica*«, which can't be written without the letter -j-, »*kurica*« consequently. The author of the article proves it by pointing out several examples of other familiar botanical names with the same matter in question.